Mircea Zaciu

„Lecturi şi zile”

Într-un interviu din „Convorbiri literare", noiembrie, 1975, Mircea Zaciu recunoştea o dublă „ascendenţă" scrisului său, format, pe de o parte, în severa tradiţie universitară clujeană (G. Bogdan Duică, I. Breazu. D. Popovici), iar pe de alta, prin contactul ulterior cu critica lui Tudor Vianu şi G. Călinescu, a căror „mobilitate spirituală" l-a „fascinat" pe discipolul celor dintîi, profesori mai curînd decît critici, şi privind cu o „uşoară superioritate" publicistica, deşi unii dintre ei au practicat-o în tinereţe. Toate cărţile lui Mircea Zaciu, mai puţin poate monografia de debut consacrată lui Agîrbiceanu, sînt, în adevăr, rezultatul încercării de a face istorie literară cu mijloacele publicisticii, de a îmbina în definitiv spiritul solid, informat, auster, al şcolii clujene cu libertăţile de metodă şi de imaginaţie învăţate mai ales de la G. Călinescu. ***Masca geniului*** din 1967 nu arăta încă o marcă a personalităţii, ţinînd de specia hibridă a istoriografiei agreabil diletante, dar ***Glosele*** din 1972 realizau mai bine echilibrul ce va deveni esenţial în ***Colajele*** din 1972, carte foarte frumoasă, adevărat jurnal de lectură, după un itinerar subiectiv, şi în care intensitatea „ficţiunii" critice - portret, evocare, amintire intimă, - atingea punctul cel mai de sus, fără a se lipsi totuşi de elementul material de istorie literară şi de filologie, cu alte cuvinte de ştiinţa pentru care criticul se pregătise. *(„Colajele* - afirmă autorul însuşi în interviul din «Convorbiri» — *încheie şi deschid un alt ciclu de existenţă. Un capriciu al soartei m-a purtat timp de doi ani şi ceva prin Europa. Am văzut cîteva ţări Paradoxal, stadiul german nu m-a făcut mai pedant, mai «ştiinţific», ci. dimpotrivă, m-a lecuit de pedanterie").*

Ceea ce a urmat pînă la recentele ***Lecturi şi zile*** păstrează formula ***Colajelor,*** dar o şi codifică într-un chip subtil, modificare pe care nu ştiu dacă Mircea Zaciu a scontat-o şi care nu se mai explică direct nici prin climat, nici prin înrîuririle succesive, dar printr-o lege a vîrstei şi a structurii intelectuale a autorului. Lucrul se observă în ***Lecturi şi zile*** mai clar decît oriunde şi constă în nevoia de revenire la sursa originară a educaţiei ştiinţifice a criticului, în regăsirea pasiunii pentru document şi bibliografie, pentru un izvorism superior, adică, unit cu o adevărată atracţie faţă de aspectul filologic al textelor. ,, *Trebuie să mărturisesc din capul locului că nu sînt «arhivar» ",* nota Mircea Zaciu pe o pagină din ***Ordinea şi aventura.*** Arhivar: cu alte cuvinte un posedat al hîrtiilor vechi. Dar, tot acolo, el adăuga şi împrejurarea că: *„o nouă*

istoriografie literară românească nu putea să se limiteze la schimbarea principiilor de optică istorică şi de interpretare estetică a fenomenului, ci era datoare să ducă mai departe investigaţia şi sub raportul documentului, de unde o părăsiseră înaintaşii... Faptul acesta l-a simţit cu multă acuitate G. Călinescu, oricît celebra lui operă s-ar părea scrisă mai mult prin «sondaje» istorice decît printr-o urmărire documentară pas cu pas... Pare ciudat că acest-strălucit interpret al fenomenului artistic era preocupat în ultimele decenii mai mult de investigările documentare decît de «revizuirile» estetice... ". Cazul lui G. Călinescu nu e unic: îl repetă Ş. Cioculescu şi, într-o măsură mai mică, Vladimir Streinu. La timpul lor, studiile maioresciene ale lui E. Lovinescu nu erau străine de acest documentarism. S-ar zice că intervine totdeauna în evoluţia criticului o întoarcere la instrumentele istoricului literar şi ale filologului, abandonate cîndva (sau numai îmbunătăţite) ca prea rigide, şi repuse apoi în drepturi cînd emoţia sintezelor sumare şi a ipotezelor originale s-a consumat. Acest *du-te vino* între imaginaţie şi ştiinţă este condiţia oricărui critic şi el se constată atît în nivelul fiecărui text în parte, cît şi la nivelul evoluţiei lui în general. Mircea Zaciu nu face excepţie de la regulă. ***Lecturi şi zile*** (dar şi ***Bivuac)*** este o carte revelatoare pentru psihologia de maturitate a criticului, care începe să se teamă de sîmburele de gratuitate şi de aproximaţie existente în orice interpretare şi să caute reconfortul documentului. Scriitorul a avut, un timp, prioritate asupra savantului; e, acum, rîndul acestuia din urmă, chiar daoă revanşa lui nu înseamnă altceva decît asigurarea unor garanţii de precizie a informaţiei; căci gustul libertăţii în procedare, al fanteziei literare, nu se pierde niciodată cu desăvîrşire.

iată, chiar, aspectul paginii critice în ***Lecturi şi zile:*** nume, titluri, izvoare, referinţe. Cîteva articole sînt la origine cronici de ediţii (ca şi în secţiunea finală din ***Ordinea şi aventura):*** meticuloase pînă la a nota cea mai mică eroare de transcriere, exhaustive bibliografic, de o utilitate incontestabilă în domeniul lor strict de acţiune. Stilul „breviarelor" lui Ş. Cioculescu e cam acelaşi. Dar şi tematic, noile lecturi ale criticului sînt caracteristice: subiectele provin din zonele marginale ale unei istorii literare văzute ca şantier, cu operare în stare de proiect ori de bruion, unde creşte vegetaţia bogată a jurnalelor intime, a caietelor de lucru, a amintirilor, a manuscriselor care-şi mai aşteaptă editorul, a corespondenţei. E vorba, de o plăcere de pionier sau de explorator în teritorii virgine, însă acest nou chip de a face istorie literară îşi divulgă numaidecît şi cealaltă faţă de anume aceea, cum să zic, artistică: şi ea constă în jocul analogiilor şi referinţelor,

în umorul ideii, care revelă o bucurie spirituală de o altă natură decît aceea documentaristă. Din molozurile istoriei literare criticul scoate la iveală materialele pure ale unui univers ascuns, sugestiv şi insolit. Metoda însăşi, detectivistă, întreţine o impresie necontenită de surpriză şi suspans. Mircea Zaciu e neîntrecut în observarea acestor primare structuri posibile pe care ele extirpează de sub buruienile crescute în decursul anilor şi le redă circulaţiei culturale. El are intuiţia unui creator de atmosferă, a unui prozator virtual, care compune, pornind, de exemplu, de la ***Fotetul Novei*** şi de la ***Calendarele*** epocii brâncoveneşti, acest tablou mateicaragialesc:

*„Lectura Iui (a **Paietului Novei)** devine pentru debusolatul şi imprudentul Brâncoveanu un filtru de madragoră. Astfel, biblioteca Stolnicului, din care se răspîndesc şi circula «pildele», exaltările trecutului, eroii tragici şi cei blestemaţi sau însemnaţi de neliniştea aventurii, e prăvălia infernală ce hrănea imaginaţia domnitorului şi a acoliţilor săi, ducîndu-i la pietre. Scepticul studios de la Padova nu credea în valoarea profeţiilor, ci în demonta declanşată de ele. Spirit solar, el stă sub semnul amiezii, al clipei **fără umbră.** Dar **amiaza** e totodată simbolul ezoteric al **peceţii profeţiei** şi, în lumea islamică, semnul rupturii, punctul originar al celor două parcursuri ciclice ale spiritului, de unde paradoxul **amiezei obscure.** Amiaza mai semnifică clipa sacrală a opririi mişcărilor ciclice, dinaintea fringerii unui fragil echilibru, ora care nu este Oră: «II est midi et la journee este partagee en deux ' Le soleil devore l'ombre de nos corps, marquant l'heure qui n'est point l'heure: midi», spune Claudel în **L'Echange,** dînd metaforei amiezii o interpretare nietzscheeană. Oră a coincidenţei, spre care aspiră celelalte ore intr-o conspiraţie ce atinge aci perfecţiunea. După bătaia orei unu e reluarea timpului rătăcirii, al predicţiei, al orbirii din care întîlnirea amiezii lăsase impresia că poţi scăpa... Cantacuzinii erau meridionali, oameni ai amiezii conspirative în ideile şi faptele lor. Cu ei, lumina strălucitor-înşelătoare a Brâncoveanului se frînge şi, cînd va bate ora tragică în temniţa Celor Şapte Turnuri, ea va fi singura adevărat premonitorie pentru toţi, semnificînd declinul. Omnia vulnerant, ultima necat...* "

Asemenea pagini de literatură curată se găsesc pretutindeni în carte. Ele nu sînt în linia reconstituirilor lui N. lorga şi G. Călinescu, fiindcă obiectul criticului nu este aceeaşi istorie - în plină lumină - a predecesorilor lui, ci una aproape secretă, plină de mistere şi de neprevăzut. Mijloacele stilistice s-au adaptat perfect, dovadă în special ***Comentariile franco-române*** (ce ascund sub un titlu academic o forfotă de figuri pitoreşti şi de scene ambigui), ***Ora Cântacuzinilor*** **şi**

însemnările de taină. Dacă în acestea literatura predomină din nou în mod limpede, în altele ea e prezentă mai discret, dar nu mai puţin sugestiv. Scriitorul prinde orice prilej de a părăsi pielea în care e cusut la un loc cu savantul, în fond, evocarea epocii brâncoveneşti rezultă din lectura ***Poleiului,*** citit iniţial cu ochiul lingvistului, asupra căruia atrăsese atenţia un studiu al lui Mărio Ruffini. Se întîmplă şi ca simpla cronică de ediţie să aibă urmări de acest fel. Volumul cercetării e de obicei uriaş în raport cu ceea ce textul propriu-zis al cronicii poate folosi (argument pentru seriozitatea studiului), ceea ce face ca autorul să mai rămână o vreme în preajma unui motiv, a unui personaj, a unei idei. Jurnalul lui Camil Petrescu, o dată examinat ca atare, îi sugerează un comentariu mai general despre jurnalul intim, pus în raport imediat cu o specie înrudită, „caietul" de lucru al scriitorului, care la rîndul său a avut parte de o analiză pur ştiinţifică în articolul despre ediţia N. Gheran a ***Caietelor*** lui Rebreanu. Şi aşa mai departe, într-un amestec foarte personal de erudiţie măruntă şi de imaginaţie, de curiozitate istorico-literară şi de scenă sau portret artistic.

(România literară, nr. 4, 1976)

„Lancea Iui Ahile"

„ Critica e lancea lui Ahile, cu un capăt răneşte, cu celălalt vindecă". Legînd această frază din E. Lovinescu drept motto al cărţii sale, pe care a şi intitulat-o ***Lancea lui Ahile,*** Mircea Zaciu n-a avut în vedere pur şi simplu caracterul, cum să spun, paradoxal al criticii în general, ci şi alcătuirea specială a volumului său. La un capăt, el cuprinde cronici şi articole, atente, minuţioase, bogate în informaţii şi excursuri istorice, şi de regulă binevoitoare cu autorii; la celălalt, un ***Dosar*** de intervenţii polemice, cărora subtitlul mai curînd insidios ***Pentru o viitoare istorie literară,*** nu le toceşte, ci dimpotrivă, ascuţişul. E destul de surprinzător acest spirit luptător la autorul mai vechilor ***Teritorii.*** Desigur, rareori e posibilă la noi critica fără polemică (în orice caz se dovedeşte mai rentabilă polemica fără critică), şi atîtea din studiile istoricului şi criticului literar s-au angajat şi înainte în clasificarea sau contestarea unor puncte de vedere exprimate în domeniul său. Insă de data aceasta polemica este â corps perdu măcar prin impetuozitate, dacă nu, fireşte, prin absenţa reflecţiei prealabile.

Despre ce e vorba? Mircea Zaciu se găseşte antrenat în cîteva puncte fierbinţi ale istoriei contemporane a literaturii. Reface de exemplu dosarul ***Incognito.*** Cu toate documentele pe masă,

sintetizează şi, unde este obligat, tranşează. E necruţător, deşi catedratic; redeschide discuţia, în fond ca s-o poată închide; suflă peste protagonişti şi părerile lor în aer definitiv. Nu altfel procedează în ***Poet şi critic,*** în „conversaţia" (cuvîntul îi aparţine) cu Mihai Beniuc. Măsurile de precauţie nu sînt ipocrite *(„îmi pare rău că trebuie să scriu aceste rînduri"),* căci simte (şi noi împreună cu el) că adevărul trebuie să fie rostit *„de dragul adevărului şi dintr-o datorie... de restabilire a faptelor la dimensiunile lor reale",* oricîtă supărare ar produce. Polemica lui Mircea Zaciu e, din nou, urbană, înalţă, şi ceea ce o face convingătoare nu este injuria, ci argumentul. Acrimonios, fără să jignească, susţinut de un patetism al ideii, înfrînat în limbaj, tonul articolului e plin de amărăciune. Unde Mircea Zaciu nu lasă nici o portiţă deschisă pentru replică, este în expunerea sistematică, pe alocuri chiar pedantă, a faptelor. Cînd cei incriminaţi se lasă ispitiţi să răspundă, rezultatul este, pentru ei, catastrofal.

Mircea Zaciu e un polemist de ocazii mari şi, citindu-l cu atenţie, înţelegem că s-a asigurat, înainte de a intra în dispută, de un scut ce nu poate fi, cu una, cu două, străpuns. Al. Oprea, mai curînd imprudent decît impavid, a încercat să riposteze în chestiunea publicării prescurtate de către „Manuscriptum" şi cu un titlu improvizat a unui memoriu la lui L. Blaga din 1959; ar fi trebuit să facă din capul locujui că Mircea Zaciu nu i-a lăsat nici o şansă. A avut dubla naivitate să ironizeze întrebările, pe care Mircea Zaciu le ridica în legătură cu textul lui Blaga, şi care erau, vai, din speţa măririlor „făcute", şi să-i pretindă producerea textului integral *(„Pe ce se bazează M.Z., cînd emite asemenea acuzaţii grave privind deformările, deturnarea sensului, a esenţei documentului? Cunoaşte cumva acest document? Atunci să producă dovezile de rigoare").* Pentru a nu-i mai oferi, cum spune, *„colegului Al. Oprea atîtea motive de haz în trucarea documentelor de istorie literară",* Mircea Zaciu publică el însuşi memoriul, integral, care, cum se putea bănui, nu-i era necunoscut. Un ochi mai atent ar fi remarcat, chiar din primul articol, sub ironica acumulare de conjecturi, că autorul ştie mai mult decît spune: ,, *Un cititor neavizat* - scria Mircea Zaciu *-va fi observat fără îndoială discontinuitatea «fragmentelor» ce par aruncate pe hîrtie de un spirit în dezordine, cu salturi bruşte de memorie şi disparităţi îngrijorătoare, în flagrantă contradicţie cu expresia întotdeauna închegată, coerentă, sistematică, a fiecărei pagini scrise de Blaga. O lectură mai atentă descoperă referiri criptice, trunchiate, care fac impresia unui şotron al memoriei ori - ceea ce e mai plauzibil, fiindcă Blaga a fost un spirit lucid pînă în ultimele sale clipe - a unor ingerinţe în text.*

„ Dar peisajele excluse nu sînt marcate cu croşetele blestemate, ci însăilarea «fragmentelor» se face prin pudice steluţe, adevăraţi «putti» decorativi pe un zid ce ar vrea să mascheze igrasia". Valoarea literară a articolului nu e, nici ea, de neluat în considerare; la care trebuie să adăugăm faptul că Mircea Zaciu scrie în vederea istoriei literare, în scopul deliberat de a nu permite urmelor să se şteargă. Cei care transformă memoriile primite oficial în jurnale personale încredinţate, chipurile, prieteneşte de către autori, să se teamă de Mircea Zaciu! (mă simt obligat să mărturisesc, în paranteză, că am reparcurs la rîndul meu textele din această din urmă polemică, înainte de a scrie cartea: din respect pentru revista „Manuscriptum" şi Al. Oprea, care au făcut foarte mult pentru editarea în condiţii, ştiinţific, corecte şi, grafic, admirabile a manuscriselor de tot felul. Cu părere de rău trebuie să admit că, cel puţin în cazul semnalat de Mircea Zaciu, nu numai că procedeul merita reproşat, ar există în toată ulterioara justificare a lui Al. Oprea o anumită, ca să nu spun altfel, *mauvaise conscience).*

Fiind la acest capitol, al manuscriselor şi ediţiilor: Mircea Zaciu, care a susţinut, o cronică specială (în „Manuscriptum") şi a iniţiat în 1972 colecţia „Restituiri" de la *Dacia,* mai îndoaie cîteva lănci şi contra celor care cred că oricine e calificat să facă această muncă, socotind-o ridicul de simplă, *impayable,* cum ar spune francezii: *„ în fine, mai trebuie să reamintim condiţia ingrată a ediţiilor critice iu ansamblul cultural? Munca enormă, migăloasă, meticuloasă pe care o pretinde exacta editare a unor texte (fără a mai pomeni condiţiile primitive în care se face încă la noi citirea si transcrierea unui manuscris!) nu se bucură de o încurajare materială pe potrivă. O ediţie serioasă cere de multe ori ani de muncă obscură, anevoioasă, care nu se «vede». Ea ar trebui stimuiată prin finanţarea specială, pe tot parcursul, din fonduri special afectate acestui sector. Singurele instituţii care acordă «premii» ediţiilor critice, Academia şi Muzeul literaturii române, o fac platonic, fără nimic altceva decît o diplomă desenată. Unui echipier de fotbal i se plăteşte cu sume serioase fiecare match cîştigat. O bună ediţie critică, dintr-un mare scriitor român, nu valorează nici cît o lovitură la poartă a unui picior îndemînatic? "*

Am acordat atîta spaţiu secţiunii finale din ***Lancea lui Ahile*** nu numai pentru interesul ei major (cartea lui Mircea Zaciu trebuie citită începînd cu sfîrşitul!), dar şi pentru că dezvăluie, o altă faţă, mai rar văzută, a criticului. E destul să-i citim interviurile, care preced polemicile, sau chiar însemnările disparate intitulate ***Carnet*** şi cronicile literare propriu-zise (puse sub titlul, nu întîmplător,

Confesiune şi literatură şi ***Confesiune critică);*** energicul polemist se dovedeşte un sentimental şi un iubitor nostalgic de oameni şi cărţi. Toată critica lui e o confesiune ocolită. Enruziasmele ca şi denegaţiile par deopotrivă impregnate de tristeţe intelectuală. Mircea Zaciu nu e un om vesel şi cordialitatea lui, ca formă de reticenţă politicoasă, nu-l face un partener de discuţie comod. E un erudit, mai în largul său printre cărţi, decît în amfiteatre. Nu l-am auzit vorbind ca profesor, dar îmi închipui că stofa oratorică îi lipseşte şi că-şi citeşte cursurile, ca şi conferinţele.

Limba i se dezleagă mai degrabă între prieteni, decît în public, şi cei mai buni dintre studenţii săi îi vor fi descoperit căldura, devotamentul (fără de care ştiinţa cea mai temeinică nu se comunică), abia devenindu-i colegi. Nici omul, nici critica lui nu sînt ataşante la întîiul contact. Accentul de sinceritate răzbate cu greu la suprafaţă, dar cînd răzbate, înroşeşte gestul, cuvîntul sau pagina ca un foc lăuntric, multă vreme ţinut secret sub un strat de lavă întărită. Are chiar un fel de bruscheţe faţă de sine, cu atît mai demnă de apreciat, cu cît n-o întîlnim la mulţi confraţi: ,, *Datorită unor împrejurări neprielnice* - îi mărturiseşte el lui Mihai Sin, evocînd una din seriile strălucite de studenţi care i-au trecut prin mină - *am ţinut atunci un curs dezastruos şi unul din motivele prieteniei mele pentru aceşti tineri care aveau să formeze gruparea de la «Echinox» a fost şi remuşcarea că, apăsat de necazuri, dezgustat de nedreptăţi, n-am ştiut să mă ridic deasupra unei conjuncturi şi să Ie dau tot ceea ce ar fi meritat".* Probabil că nici nu e întru totul adevărat; dintre profesorii de literatură ai universităţii româneşti de astăzi, Mircea Zaciu e singurul care se poate lăuda că a făcut şcoală. Clujenii ştiu mai bine decît mine că modestia aceasta este neîntemeiată, tîrziu reflex al acelei educaţii ardeleneşti, de fost elev al Liceului „Moise Nicoară" din Arad şi de audient al cursurilor lui D. Popovici la Universitatea din Cluj, ca să dau doar acest exemplu, în care severitatea faţă de sine şi ţinuta academică joacă un rol la fel de mare ca tradiţia latinească. Ardelean prin origine şi spirit, Mircea Zaciu e mai deschis către noutate şi actualitate decît alţii dintre colegii lui. Deşi, cum singur a remarcat, e greu astăzi să regăsim intacte la cineva însuşirile de străveche reputaţie (şi bune şi rele) ale ardelenilor: lumea s-a mai amestecat. Rămîne totuşi o coardă sufletească al cărei sunet e inconfundabil. Spune undeva G. Călinescu că Ardealul i se pare leagănul culturii noastre mari? Citînd fraza, Mircea Zaciu tresare. Iar cînd evocă de-a dreptul Transilvania, imensă scenă de teatru istoric, ca odinioară Bălcescu, tot sentimentalismul, reprimat de exerciţiul catedratic şi de obligaţiile sociale, ţîşneşte Ia suprafaţă într-o pagină emoţionantă şi patriotică:

„Inochentie Micu, Simion Bărnuţiu, Timotei Cipariu, Băicescu însuşi - tînăr Lear rătăcitor căutînd lingă focurile de bivuac ale triburilor întruparea nălucii - sînt absorbiţi plnă la uitarea de sine de acelaşi «ioc al ielelor». Dramatismul rezultă acum din asceză, din patima intelectuală, din fervoarea arhitecturii Cuvîntului; de la tălmăcirea textelor maramureşene la braşoveanul Coresi, de la triumvirii Şcolii Ardele Ia adolescentul Eminescu obsedat, în acelaşi decor de Weimar goethean al Blajului, de la titanismul lui Horia sau Mureşanu, pînă la bolta construită, ca un arc al cugetării, de Lucian Blaga. Istoria i-a dat prin urmare Transilvaniei un continuu fior dramatic. Realitatea aspră a ciocnirilor, ieşirile şi intrările personajelor, căderile şi înălţările, comentariul perpetuu al Corului convocat pe severul podiş înscris sub metafora «Cîmpului libertăţii» — totul este aici trăire, tragică, existenţă eroică şi, în consecinţă, refuz al teatralităţii. Poate de aici interesul tîrziu al ardelenilor pentru teatrul-literatură, de vreme ce ei se simţeau dintotdeauna angajaţi într-o desfăşurare de situaţii-limită sub presiunea antinomiilor Istoriei. Şi ce grandioasă înfruntare a pasiuni/or se revarsă în sălbatecul decor al acestei Arcadii! Piscurile -Făgăraşilor, blîndele coline ale Tîrnavelor, burgurile medievale, bisericile întărite, zidurile abrupte ale Castelului Huniazilor, surîsul de floare renascentistă alSîmbetei lui Brîncoveanu, edenul silvestru şi cinegetic al Maramureşului, pitorescul înnoirilor — toate par transpunere în realitate a imaginaţiei lui Shakespeare şi Goethe. Peisajul respiră o genială scenografie ".

Et in Arcadia ego!

(România literară, ni: 18, 1980)

„Viaticum"

Prefaţînd în 1857 pe Plutarh, din care tradusese ***Paralele sau Vieţele bărbaţilor iluştri,*** Aristia folosea expresia „viatic literariiT. în 1920, Lovinescu numea scrisul care nu vrea să fie doar desfătare „ *un* ***viaticum*** *întăritor pentru un întreg neam, o hrană spirituală dintre cele mai preţioase"* ***(Literatura Ardealului),*** fdeea de hrană spirituală sau de întăritor moral din cuvîntul latinesc (legat etimologic de *via,* drum, şi devenit chiar în latină *viaticum,* bani de drum) stă şi la baza titlului ales de Mircea Zaciu pentru noua lui carte: *„Prelungind meditaţia lovinesciană, gindul unei istorii literare ca memorie eficientă şi promptă se impune firesc. Ea poate stabili - prin instrumentarul metodologic azi atît de divers, dar şi prin variabilele unei sensibilităţi modificate evident în raport cu aceea a predecesorilor noştri - acea* ***poetica pereanis*** *a unei*

literaturi. O memorie nu poate însă duce cu sine toată povara unei întregi istorii de căutări, înfrîngeri şi glorii. Orice epocă şi-a făurii propria ei viziune despre trecutul către care privea; fiecare a luat cu sine, pentru lungul drum propus, acel viatic al călătorului şi al soldatului din vechime. Dar noi, noi ce vom lua? " Viaticum este o culegere de studii de istorie literară, din care unele se referă la literatura de călătorie, scrise, cele mai multe, în prima parte a anilor '70, cărora Ii se adaugă cîteva contribuţii recente. Titlul putea fi intitulat, prin prisma autorilor comentaţi, *De la Asachi la Arghezi,* dacă Mircea Zaciu ar fi avut în vedere o continuitate oarecare. E vorba însă doar de comentarii parţiale şi nelegate între ele, de spicuirea unor motive sau probleme interesante din opere, de regulă, trecute cu vederea. Comun aproape tuturor studiilor este aspectul de „restituire" istorică, dacă nu chiar de arheologie sentimentală. Criticul pare a-şi fi regăsit (cel puţin aceasta este impresia pe care ne-o dă punerea lor laolaltă) gustul pentru erudiţie şi etimologie, pentru descoperirea unor opere uitate ori comentate fugitiv înainte, în care mai poate fi identificat, sub nisip, cîte un strălucitor filon aurifer.

Să răsfoim împreună *Viaticum,* De la început ne atrage atenţia un portret al lui Asachi' .. *Imaginea curentă a lui Asachi este aceea a unui bălrîn urîcios, cu căutătură fără blîndeţe, emacial. zbîrcit, sugerind acea impresie de depeizare a unei senectuţi care nu se mai simte bine intre realităţi ce nu-i mai aparţin. Zîmbetul şters, abia perceptibil, nu are nici măcar sarcasmul (căci acesta ar fi o dovadă a tăriei morale) din portretul de babă al lui Voltaire, cel imortalizat de Houdon. Asachi este cel dinţii scriitor român cu conştiinţa eşecului".* Sprijinit pe numeroase referinţe biografice, portretul e consolidat şi de paginile *Fragmentului din memoriile unui român din 1808,* publicat abia în 1861, pe care criticul le străbate la pas, scoţînd la iveală pasaje savuroase *(„Cupuţin înainte de răsăritul soarelui, începe complicata ascensiune,* — pe Vezuviu, n.n. *turistul fiind înhămat cu o «faşă» şi tras de unul din călăuzi, în vreme ce altul îl împinge de la spate, iar picioarele i se scufundă pînă la glezne într*-o cenuşă perfidă")* O restituire, în deplinul înţeles al cuvîntului, este studiul despre Heliade, în care autorul *Suvenirurilor ţi impresiilor unui proscris* este apărat contra versiunii aproape generale a criticii. Dosarul nedreptăţilor, antipatiilor şi iritaţiilor • a căror victimă a fost scriitorul (inaugurat în 1898 de N.B. Locusteanu şi savant expus în 1935 de D. Popovici) este completat cu observaţii menite a clătina opinia curentă. O bună analiză a prozelor lui M. Kogălniceanu are ca punct de pornire deziluziile încercate de tînărul „literator" şi istoric, abia întors de la studii din străinătate: *„Prăbuşirea iluziilor începuse de fapt mai demult, din ciocnirile epistolare cu tatăl;*

ele vor continua în opoziţia inegală cu Domnitorul, cu suspiciunea, cenzura, cu arbitrariul: suprimarea revistelor, surghiunul, interdicţia întoarcerii in Occident, epizodul umilitor al confiscării paşaportului şi al returnării de la Viena, contrastele şi ridicolul societăţii ieşene ş. a. Kogălniceanu e un -«suspect», în jurul lui foiesc agenţii, denunţurile, laşităţile, linguşirea, presiunile, rivalităţile". ***Esctirsiunile*** lui N. Filimon sînt asemănate cu ***Memoire d'un touriste*** ale lui Stendhal, tară ca ideea să fie totuşi urmărită pînă la capăt. Un studiu succint relevă meritele ***Călătoriei la Constantinopol,*** din 1844, a lui Teodor Codrescu, redescoperitor al Orientului, ca şi Bolintineanu. ***Păcatele tinerelelor*** ale lui C. Negruzzi fac obiectul unui examen tehnic menit a le sublinia modernitatea, caracterul anticipator şi acela de document (nu suficient luat în considerare) pentru atitudinea scriitorului faţă de evenimentele mari ale epocii sale.

După Heliade, a doua personalitate pe care Mircea Zaciu încearcă s-o restituie, împotriva tradiţiei critice, este Hasdeu. îndeosebi activitatea poetică pare comentatorului de azi pe nedrept expediată. Studiul acesta arată, mai limpede -decît altele, intenţia fundamentală a autorului, care este aceea de a da la iveală nu opera în ansamblul ei (ca un Herculanum scos de sub lavă), ci cîte un colţ acoperit de timp. Criticul practică săpături, în puncte diferite, fără a deschide totuşi un şantier global. Scopul lui exact l-am putea defini în cuvintele (citate de el însuşi) ale lui Tudor Vianu şi anume ca fiind acela de *„a smulge din umbră şi a reda actualităţii inspiraţii pălite şi colţuri şterse ale tabloului nostru literar".* Efortul de a vedea în Hasdeu şi un poet e meritoriu, dar nu şi convingător. Mircea Zaciu crede a găsi, la Tudor Vianu, o premisă corectă,,, *desprinsă de rezervele estetiste, atentă la îmbogăţirea substanţială a universului liric din epocă",* a discutării poeziei hasdeniene. „Rezervele estetiste" ale cui să fie? Ale criticii interbelice, se pare, care nu recunoştea poeziei lui Hasdeu decît rare „izbucniri lirice", împotriva acestei păreri, Mircea Zaciu stăruie pe tabloul moral al liricii, pe inspiraţia sumbră şi violentă, pe sfâşierile lăuntrice. Materia fiind, desigur, aceasta, rămîne totuşi întrebarea dacă ea şi-a găsit la Hasdeu şi o expresie memorabila. Mircea Zaciu însuşi e foarte sever în această privinţă *(„poezia hr Hasdeu nu atinge decît în puţine strofe distilarea unui lirism mai adesea noroios şi năpădit de o verbozitate anulatoare de orice fior")* şi demonstraţia lui se ' mărgineşte la alcătuirea unui florilegiu de versuri norocoase. Nu văd diferenţa majoră de opinia, combătută vehement, a lui Călinescu. Nu mai spun că, uneori, valoarea versurilor este exagerată, descoperindu-se „anticipaţii" acolo unde nu e decît epigonism. în loc să anunţa pe Bacovia, asemenea versuri *(„ însă, iată că şiraguri de călugări în sobor, / Vezi ceva*

negrind în zare: ciorile pe şes cobor. / Şi pe spinul chip al iernii, vesel croncănind s-agaţă...") continuă spiritul cuminte al pastelurilor lui Alecsandri. în schimb, analiza prozei lui Hasdeu este absolut remarcabilă cea mai profundă şi subtilă de pînă azi.

Nu e, desigur, o întîmplare: şi în restul studiilor, antenele criticului recepţionează mai bine mesajele prozei decît ale poeziei. Proza de călătorie a lui Alecsandri şi lorga, ***Moara cu noroc,*** corespondenţa şi portretistica lui Goga şi Lovinescu, prozele Iui Bacovia mi s-au părut a oferi materie pentru studii net superioare aceluia (e drept, singular şi ca anvergură) consacrat liricii argheziene. Fiind vorba de restituiri, mai ales paginile despre Bacovia şi Goga sînt de reţinut de către oricine se va ocupa de aici încolo de proza lor. Truculenţa expresivă a celui din urmă este evidenţiată prin bogăţia sinonimică a limbii familiare din scrisori şi portrete. O bucată de ***Iarmaroc*** din Bacovia pare criticului a vesti pe Fundoianu. Recitind-o eu însumi, cu această ocazie, m-am gîndit la M. Blecher. unde este o atmosferă la fel de densă, rezultată din notaţii fragede ale lumii provinciale.

Cel mai curios text din ***Viaticum*** se intitulează ***I.L. Caragiale şi E.A. Poe.*** Publicat în 1983 în excelenta serie nouă a „Revistei de istorie şi teorie literară", el nu semăna cu celelalte decît, cel mult, prin erudiţia exhaustivă. Dar chiar şi epuizarea bibliografiei pare, de la un punct, expresia unui amuzament superior. Tratarea este liberă, eseistică, iar demonstraţia punctelor de contact între ***O scrisoare pierdută*** şi ***The purloined Lefter*** oferă dovada unui spirit mai degrabă ingenios decît pozitiv-aplicat. E interesant să constatăm similitudinea de formulă cu ***Vieţile paralele*** din ***Modelul şi oglinda*** a lui Ion Vartic. Iată un caz instructiv de emulaţie stîmită de învăţăcelul de ieri la fostul său profesor! în sfîrşit, eseul indică şi o anumită atracţie pentru tehnicile cele mai moderne ale criticii. Desigur, la o lectură atentă, înnoirea limbajului era observabilă şi în celelalte texte. Mircea Zaciu şi-a sistematizat impresionismul prin contactul cu critica modernă, deşi a evitat orice ostentaţie. Nici în ***Caragiale si Poe*** nu e imputabil vreun tehnicianism al expresiei, dar „grila" prin care sînt citite cele două opere conţine elemente inspirate vădit de psihanaliza strucurală a lui Lacan (în paranteză fie spus, ***Cuvintelor potrivite*** li se aplică o „grilă" asemănătoare sugerată de Gilbert Durând în ***L'imagination symbolique).***

Cu toată eterogenitatea (şi de manieră, care are, pe alocuri, un aer desuet, de exemplu în prima parte a studiului despre Slavici), ***Viaticum*** e o carte serioasă şi plăcută, scrisă cu fineţe, de unul din cei mai reprezentativi critici contemporani.

(România literară, nr. 41, 1983)